

ADUENTUS PRIMUS TARTARORUM

Cesta do Velkých Uher

Čtyři zprávy o Tatarech a o Uhrech na Východě

1237—1320

STARÉ TEXTY

www.stare-texty.cz

Tiráž

Cesta do Velkých Uher

Čtyři zprávy o Tatarech a o Uhrech na Východě

Úplný český překlad s vysvětlivkami

Obsah svazku: čtyři latinské texty z let 1237 až 1320.

1. **Riccardus, O Velkých Uhrách** (*De facto Ungarie Magne*, 1237) — protokol pořízený pro papeže Řehoře IX. z vyprávění dominikána bratra Juliána o jeho první cestě za Uhry, kteří zůstali na Východě. O pisateli se neví nic; v žádném jiném soudobém prameni se nevyskytuje.
2. **Dopis bratra Juliána** (*Epistola de vita Tartarorum*, počátek roku 1238) — vlastní zpráva uherského dominikána biskupovi z Perugia, papežskému legátovi, po nedokončené druhé cestě: odkud Tataři přišli, jak vedou válku a jak je uspořádáno jejich vojsko, s textem chánova ultimáta uherskému králi.
3. **List krále Bély IV. papeži Inocenci IV.** (mezi lety 1247 a 1254) — prosba o pomoc po tatarském vpádu a oznámení, že nedostane-li ji, bude se muset s Tatary dohodnout.
4. **Dopis Johancy Uherského** (1320) — relace františkána generálnímu ministroví řádu z tatarského ležení u Baškirie, tedy z těžké země, kterou Julián znal jako Velké Uhry; obsahuje jednu z prvních zmínek jména Sibiř v latinském písemnictví.

Všechna čtyři díla jsou volným dílem.

Předlohy: Juliánův dopis a list Bély IV. podle vydání **Bedy Dudíka**, *Iter Romanum*, díl I: Historische Forschungen (Viedeň 1855), příloha II „Zur grossen Mongolischen Fluth“, s. 326–340. Juliánův dopis Dudík pořídil přímo z vatikánského rukopisu, který kolacionoval 7. května 1853 spolu s dr. Bethmannem, a připojil k němu odchylky starší Hormayrovy edice z roku 1842; Bělův list vzal z rukopisu Vallicellské knihovny. Riccardův protokol a Johancův dopis podle diplomatických přepisů rukopisů; Johancův dopis se dochoval v jediném kodexu cambridgeské univerzitní knihovny.

Překlad, úvod a vysvětlivky: Staré texty. Překlad vznikl s pomocí umělé inteligence a prošel nezávislým kontrolním čtením proti latinské předloze; jména, data a sporná čtení byla ověřována na obrazu stránek předloh. Přeloženy jsou všechny čtyři texty v úplnosti. Není to vědecká edice.

Ediční zásada: překlad se drží čtení předloh. Tam, kde je latina porušená a kde se nabízí oprava, zůstává v textu znění rukopisu a oprava je ve vysvětlivce; jména bez doložené české podoby zůstávají v latinské formě. Omyly a vnitřní rozpory předloh, kterých mají tyto texty několik, se z textu neodstraňují.

Obálka: miniatura *Aduentus primus Tartarorum* — První příchod Tatarů — ze strany 125 uherské **Obrázkové kroniky** (*Képes krónika, Chronicon Pictum*), vzniklé kolem roku 1360 a uložené v Národní knihovně Széchényiho v Budapešti; převzato z Wikimedia Commons. Volné dílo. Tataři jsou na ní vyobrazeni v kumánském oděvu a se šavlemi.

Vydal: JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8, www.stare-texty.cz

Výroba: Staré texty; elektronická publikace ve formátech EPUB a PDF

Vydání: první, elektronické

Rok vydání: 2026

Autorská práva: © Libor Petříček (Staré texty), 2026, k redakčnímu zpracování. Šíření podle licence CC BY-NC 4.0 (viz níže).

Text byl v tomto znění poprvé publikován na www.stare-texty.cz/knihovna/.

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve

formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo a co je přeloženo.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát se zálibou v historii. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Chce-li kdo knihu použít jinak, než jak je uvedeno výše, musí k tomu mít předchozí souhlas provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.

Obsah

Úvod	5
O Velkých Uhrách, jak to zjistil bratr Riccardus za papeže Řehoře IX.	7
Dopis bratra Juliána o životě Tatarů	11
List krále Bély IV. papeži Inocenci IV.	15
Johanca Uherský bratru Michaelovi	18
Příloha: Jak se poplach šířil dál	21
Ediční poznámky	22

Úvod

Ve třináctém století žila v uherských kronikách zpráva, že kdesi na východě zůstala druhá, starší vlast. Odtud prý kdysi vyšlo sedm vojvodů se svými lidmi, protože je rodná země neuživila, a po dlouhém putování se usadili v Panonii. Ti, kdo zůstali, podle téhož podání nikdy nepřijali křest a žijí dodnes jako pohané. Uherští dominikáni vzali tu zprávu vážně natolik, že se vydali ty zapomenuté soukmenovce najít.

První čtveřice se vrátila s prázdnou. Hledala přes tři roky po moři i po souši a jediný z nich, kněz Otto, se dostal až k lidem, kteří mluvili jejich jazykem — vydával se přitom za kupce. Vrátil se pro posily a osmý den po návratu zemřel. Stihl jen říct, kudy se tam jde.

Druhá čtveřice vyšla v polovině třicátých let. Bratři si oholili tonzury, nechali narůst vousy a vlasy po pohanském způsobu a s doprovodem a na náklady krále Bély se dostali do Konstantinopole. Odtud po moři třiatřicet dní na druhý břeh Černého moře, pak přes zemi, kde byla jediným bezpečným dnem v týdnu neděle, a dál pouští. Dva se vrátili. Zbylí dva prožili šest měsíců v takové nouzi, že se rozhodli dva ze svého středu prodat do otroctví, aby ostatní mohli pokračovat — a nenašli kupce, protože neuměli orat ani mlít. Pak zemřel kněz Gerard v domě jednoho Saracéna, který bratry přijal z lásky k Bohu.

Zůstal jediný: **bratr Julián**. Dal se do služby k saracénskému knězi a jeho ženě, doprovodil je do Velkého Bulharska a tam mu jedna uherská žena, provdaná z hledané země, ukázala cestu. Dvě denní cesty odtud, u veliké řeky, našel Julián Uhry. Rozuměl jim a oni jemu.

To je asi nejpodivnější okamžik celé knihy. Člověk z Ostrihomi nebo z Budína stojí někde u Volhy, mluvící se zcela neznámými lidmi svým vlastním jazykem a ti se ho vyptávají na krále a na království svých křesťanských bratří. Polí neobdělávají, pijí koňské mléko a krev, v koních a zbraních mají nadbytek a jsou, jak Riccardus poznamenává, nejstatečnější v boji. A nedaleko od nich táboří Tataři, s nimiž kdysi bojovali a kteří si je nakonec vzali za spojence.

Právě tam, mezi svými nalezenými soukmenovci, potkal Julián tatarského vyslance, který uměl šest jazyků a řekl mu, že tatarské vojsko stojí pět dní cesty odtud a chystá se na Německo. S tou zprávou spěchal Julián domů. Vyšel tři dny před svátkem svatého Jana Křtitele a do uherských bran vstoupil druhý den po Vánocích.

O tom všem vypráví první text této knihy. Není to Juliánovo vlastní vyprávění, ale protokol, který z něho pořídil **Riccardus** pro papeže Řehoře IX. O Riccardovi samém se neví nic: v žádném jiném soudobém prameni se nevyskytuje a není jisté ani to, zda byl dominikán.

Druhý text už je Juliánův vlastní. Roku 1237 vyrazil znovu, tentokrát z papežského pověření, a nedošel. Na hranicích Rusi se dozvěděl, že Velké Uhry — země, kterou našel sotva před rokem — už neexistují. Jeho dopis biskupovi z Perugie, papežskému legátovi, je zprávou zpravodajskou: odkud Tataři přišli, jak vedou válku, jak je uspořádáno jejich vojsko. Střílejí dál než ostatní národy a při prvním nárazu to není střelba, ale jakoby přšely šípy. Jeden Tatar velí deseti mužům, jeden stovkář stu, aby se mezi ně nemohl vmísit zvěd a aby se ztráty daly okamžitě nahradit. Podmaněné ženou před sebou do boje a kdo ustoupí, je bez milosti zabit, takže ti podmanění bojují zuřivěji než sami Tataři — ne aby přežili, ale aby to měli rychleji za sebou.

A dopis nese ještě něco. Suzdalský kníže dal Juliánovi s sebou chánův list uherskému králi, psaný pohanským písmem a tatarským jazykem. Král našel dost lidí, kteří jej uměli přeložit, ale nikoho, kdo by rozuměl; přeložil jej až jeden pohan cestou. Jeho text Julián cituje a končí větou, která patří k nejznámějším v evropském středověku: *Ty však bydlíš v domech, máš hrady a města — jak ty unikneš mým rukám?*

Nikdo tomu nevěřil. Za tři roky přišli.

Třetí text je dopis **Bély IV. papeži Inocenci IV.**, psaný někdy mezi lety 1247 a 1254, tedy po vpádu. Je to

prosba o pomoc a zároveň výčet toho, co z Uher zbylo: země z větší části obrácená v pustinu, obklopená jako ovčinec plotem rozličnými národy nevěřících. Od souvěrců na západě by Béla čekal nějaký užitek z pomoci, místo ovoce ale sklízí trny jejich vlastní války. A v závěru to, kvůli čemu se list dodnes cituje: nedostane-li pomoc, bude se muset s Tatary dohodnout, a nebude to z dobré vůle.

Čtvrtý text je o osmdesát let mladší. Františkán **Johanca Uherský** píše roku 1320 generálnímu ministrovi svého řádu z tatarského ležení u Baškirie — tedy z té samé země, kterou Julián znal jako Velké Uhry a kterou mezitím Mongolové smetli a spravují. Poměry popisuje překvapivě: Tataři nechávají křesťany při jejich víře a nestarají se, kdo jaký zákon drží, jen ať platí a jdou s nimi do pole; poddaní křesťané bývají bohatší než jejich páni, a ti si na jejich majetek netroufnou a říkají jim druhové, ne sluhové. Potíže dělají Saracéni — Johanca s druhy skončil v železech, o hladu a mezi červy, a nezabili je jen ze strachu z Tatarů.

Nejpozoruhodnější část jeho dopisu je ovšem jinde. Do Baškirie přišel posel ze země **Sibur**, kterou obkličuje severní moře. Je úrodná, ale zima je tam tak tuhá, že se pro sních nic nepohne kromě psů — čtyři velcí psi utáhnou vozík s jedním člověkem a potravou. Tamní lidé stahují z hlavy mrtvého kůži i s vlasy a uctívají ji jako svého boha, kůži z obličeje chovají doma jako domácího bůžka. A přitom říkají, že bůh křesťanů je ze všech nejsilnější, protože když na ně kdysi táhlo vojsko přes led a oni toho boha s velikým řevem vzývali, led pod vojskem roztál jako kdysi moře pod faraonem. Ten posel nese vzkaz tatarského soudce ze Siburu baškirkému soudci: *slyšel jsem, bratře, že máš u sebe čtyři latinské kněze, pošli mi dva. Postavíme jim kostely a domy, kde budou chtít. Nebudou-li chtít u nás zůstat, doneseme je k vám na svých hlavách — jen ať pokřtí a naučí nás svou víru. A jestliže přijít nechtějí, ať Bůh z jejich rukou žádá duše jich všech, které mohli spasit.*

Johanca odpovídá, že nemohli: z vězení si odnesli nemoc. A končí stížností, kterou by podepsal leckterý misionář kterékoli doby — že bratří je málo a že by se v Asii hodili zvláště ti nejučenější, protože doma si jejich vzdělanosti nikdo zvláště nevážil a leží tam jako pohřbená, zatímco tady by svítila jako lampa.

Ediční poznámka

Všechny čtyři texty jsou v této knize přeloženy z edic devatenáctého století.

Juliánův dopis a list Bély IV. vydal **Beda Dudík** ve svém *Iter Romanum* (Víděň 1855), v oddílu nazvaném „K velké mongolské potopě“. Juliánův dopis pořídil přímo z vatikánského rukopisu, který kolacionoval 7. května 1853 spolu s dr. Bethmannem, a připojil k němu odchylky starší Hormayrových edic z roku 1842. Bělův list vzal z rukopisu Vallicellské knihovny.

Dudíkovo vydání je i jinak pozoruhodné. V popisu téhož kodexu srovnává Juliánovu zprávu o Tatarech s písní o velikých bojích křesťanů s Tatary z Rukopisu královédvorského a shledává mezi nimi nápadnou shodu — psal roku 1855, kdy ještě nikdo nepochyboval, že je Rukopis pravý.

Riccardův protokol a Johancův dopis Dudík neotiskl. Pro ně jsme použili diplomatické přepisy rukopisů, které jsou dnes k dispozici; Johancův dopis se dochoval v jediném kodexu cambridgeské univerzitní knihovny a je ze všech čtyř textů pravopisně nejdůvěhodnější.

Překlad se drží čtení předloh. Tam, kde je latina porušená a kde se nabízí oprava, ponecháváme znění rukopisu a opravu uvádíme ve vysvětlivce; totéž platí pro jména, která nemají doloženou českou podobu a zůstávají v textu v latinské formě. Omyly a vnitřní rozpory, kterých mají tyto texty několik, z textu neodstraňujeme — patří k němu stejně jako to ostatní.

O Velkých Uhrách, jak to zjistil bratr Riccardus za papeže Řehoře IX.

Protokol, který pro papeže Řehoře IX.¹ pořídil Riccardus² z vyprávění bratra Juliána o jeho první cestě za Uhry, kteří zůstali na Východě. Sepsán roku 1237.

V kronikách křesťanských Uhrů³ se našla zpráva, že existují ještě jedny Uhry, větší, z nichž kdysi vyšlo sedm vojvodů se svými lidmi hledat zemi k usídlení, protože jejich vlastní už tolik obyvatel neúživala. Prošli mnoha královstvími a mnohá rozvrátili, až přišli do země, které se dnes říká Uhry a tehdy se jí říkalo pastviny Římanů⁴. Tu si ze všech zemí vybrali k bydlení a národy, které tam tenkrát žily, si podrobili. Nakonec je svatý Štěpán⁵, jejich první král, přivedl ke katolické víře — zatímco dřívější Uhři, od nichž tihle pocházejí, zůstali v nevíře a jsou pohany dodnes.

Když tedy bratři kazatelé⁶ tohle v uherských kronikách našli, bylo jim líto Uhrů, o nichž teď věděli, že z nich sami vzešli a že dosud setrvávají v bludu nevíry. Vyslali za nimi čtyři bratry s tím, ať je s boží pomocí najdou, kdekoli to půjde. Ze spisů starých autorů věděli, že jsou kdesi na východě; kde přesně, netušili vůbec.

Vyslaní bratři podstoupili mnoho útrap a hledali je po moři i po souši déle než tři roky. Pro četná nebezpečí na cestách je však nenašli — až na jednoho z nich, kněze jménem Otto⁷, který se dostal dál jen pod jménem kupce. Ten v jakémsi pohanském království narazil na lidi onoho jazyka a od nich se bezpečně dozvěděl, v kterých končinách sídlí. Do jejich země ale nevstoupil, nýbrž se vrátil do Uher, aby s sebou vzal víc bratří a ti aby se s ním vydali zpátky a hlásali jim katolickou víru. Útrapy ho však zlomily. Po osmém dni od svého návratu, když stihl vyličit celou cestu, kudy je hledat, odešel ke Kristu.

Bratři kazatelé toužili po obrácení nevěřících, a tak znovu vyslali čtyři bratry, aby onen národ hledali. Ti přijali od svých bratří požehnání, vyměnili řádový hábit za světský, nechali si narůst vousy a vlasy po pohanském způsobu a přes Asěňovo Bulharsko⁸ a Romani⁹, s průvodem a na náklady pana Bély, nynějšího uherského krále¹⁰, došli až do Konstantinopole. Tam se nalodili a po třiatřiceti dnech připluli do země, která se jmenuje Sychia¹¹, do města zvaného Matrica¹².

Tamní vládce i lid se prohlašují za křesťany, mají řecké písmo a řecké kněze. O knížeti se říká, že má sto

¹Ugolino hrabě ze Segni, papežem od 19. března 1227. Zemřel v Římě 22. srpna 1241 ve velmi vysokém věku, v době, kdy u města tábořilo vojsko Fridricha II.; příčina smrti doložena není. Jeho pontifikát tedy dává zprávě horní mez.

²O pisateli se neví nic: v žádném jiném soudobém prameni se nevyskytuje a není jisté ani to, zda byl dominikán — slovo *frater* může ukazovat i na cisterciáka. Starší pokus ztotožnit jej s notářem Richardem ze San Germana, kronikářem Fridricha II., a pokládat celou zprávu za fikci dnešní badání odmítá, mimo jiné proto, že onen notář se v císařských listinách po roce 1234 už nevyskytuje a Riccardus zprávy stojí blízko papežské kurii, ne Fridrichovu dvoru.

³Míněna je uherská kronikářská tradice, v níž se zpráva o východní pravlasti udržela; totéž vyprávění o sedmi vojvodech má i Anonymova *Gesta Hungarorum*.

⁴*Pascua Romanorum*, obrat uherských kronik pro Panonii jako někdejší římskou provincii.

⁵Vajk, narozen kolem roku 975 v Ostrihomí, korunován o Vánocích roku 1000 nebo 1. ledna 1001 korunou zaslanou Silvestrem II.; první uherský král, který soustavně pokřesťančil zemi. Zemřel 15. srpna 1038; konkrétní příčina smrti doložena není — Obrazková kronika uvádí jen, že se po smrti syna Imricha roku 1031 už nezotavil. Svatořečen 1083.

⁶Dominikáni, řád potvrzený roku 1216. Od dvacátých let 13. století byli spolu s františkány hlavním nástrojem latinské misie na východní hranici křesťanstva. Uherští dominikáni působili mezi Kumány od roku 1221; po obrácení kumánského velmože Borice vysvětil ostříhomský arcibiskup Robert roku 1228 dominikána Theodorika prvním biskupem kumánským se sídlem u řeky Milkov. Misii i biskupství ukončil tatarský vpád roku 1241, při němž byla řada bratří pobita.

⁷Z první, přípravné výpravy, která se klade do let 1231 až 1235. K samotným východním Uhrům nepronikl, ale v jedné pohanské zemi našel lidi mluvící jejich jazykem a zjistil cestu. Příčina jeho smrti není v prameni uvedena; šlo zřejmě o vyčerpání a nemoc z cesty.

⁸Podunajské, druhé bulharské carství Asěňovců. **Nezaměňovat** s Velkým Bulharskem na Volze, kam Julián dorazil později.

⁹Byzantské území, latinské označení pro říši Konstantinopole.

¹⁰Béla IV., uherský král 1235 až 1270, syn Ondřeje II. Pořadové číslo v latinském textu není a roku 1236 by je nikdo nepoužil; doplňujeme je jen zde. Jeho list papeži je třetím textem této knihy.

¹¹Latinsky *Zichia*, země Zichů, tedy předků Čerkesů, na severovýchodním pobřeží Černého moře a v přilehlém Předkavkazsku. Jméno je doloženo už u Konstantina VII. Porfyrogeneta a drželo se v latinských a italských pramenech po celý středověk.

¹²Ztotožňuje se s Tmutarakaní ruských letopisů, byzantskou Tamatarchou a janovskou Matregou na Tamaňském poloostrově naproti Kerči.

žen. Všichni muži si holí hlavu docela dohola a pečlivě si pěstují vousy; výjimkou jsou urození, kteří si na znamení urozenosti nechávají nad levým uchem pár vlasů a zbytek hlavy si holí celý.

Tam se zdrželi padesát dní, protože čekali na doprovod, v nějž doufali. Bůh jim dal milost v očích paní, která stála nade všemi sto královými ženami, takže je přijala s podivuhodnou vlídností a opatrovala jim všechno, co potřebovali. Na její radu a s její pomocí se odtud vydali dál a třináct dní šli pustinou, kde nenašli ani domy, ani lidi. Pak přišli do země zvané Alanie¹³, kde křesťané a pohané žijí promíšeně.

Kolik je tam vsí, tolik je vládců, a žádný z nich není druhému nijak podřízen. Vládce tam vede nepřetržitou válku proti vládci a ves proti vsi. V době orby jdou všichni muži z jedné vsi na pole najednou a ozbrojeni, také sklízí je všichni společně a dělají to na souvislém kuse půdy. A cokoli mají na práci mimo ves, ať jde o obstarávání dřeva, nebo o jiné věci, jdou vždy všichni pospolu a ozbrojeni. Jinak nemohou po celý týden vycházet ze svých vsí v malém počtu z žádného důvodu, aniž by riskovali život. Jedinou výjimkou je neděle od rána do večera. Tu světi s takovou úctou, že v ní může každý — ať provedl cokoli zlého a ať má kdekoli nepřátele — chodit bezpečně, bez zbraně i se zbraní, dokonce i mezi těmi, komu zabil příbuzné nebo jinak ublížil.

Ti, kdo tam nesou jméno křesťanů, dodržují tohle: nepijí ani nejedí z nádoby, v níž uhynula myš nebo z níž žral pes, dokud ji dřív nepožehná jejich kněz. Kdo to poruší, přestane mezi křesťany patřit. Zabije-li ale někdo z nich jakkoli člověka, nedostane za to ani pokání, ani požehnání — vražda u nich neznamena vůbec nic. Kříž ctí tak, že chudí lidé, domácí i cizí, kteří si nemohou dovolit početný doprovod, projdou kdykoli bezpečně mezi křesťany i mezi pohany, když připevní jakýkoli kříž na žerď s praporem a ponesou jej zvednutý.

Z toho místa nemohli bratři sehnat nikoho, kdo by s nimi šel dál, pro strach z Tatarů, o nichž se říkalo, že jsou nablízku. Dva z nich se proto vrátili, zbylí dva vytrvali, a v té zemi pak zůstali šest měsíců v krajní nouzi; po celou tu dobu neměli ani chléb, ani jiný nápoj než vodu. Jeden z bratrů, kněz, vyráběl lžíce a ještě pár jiných věcí a za ně občas dostali trochu prosa, ale uživit se z toho dokázali jen velmi skrovně. Rozhodli se tedy, že dva ze svého středu prodají a za utrženou cenu ostatní započatou cestu dokončí. Kupce však nenašli, protože neuměli orat ani mlít. Nouze je tak donutila: dva z nich se z těch končin vrátili do Uher, ostatní tam zůstali, protože od započaté cesty nechtěli upustit.

Nakonec získali doprovod několika pohanů, vydali se na cestu a šli pustinou bez přestání sedmatřicet dní. Za tu dobu jim muselo stačit dvaadvacet placek upečených v popelu, tak malých, že by je snědli do pěti dnů a ani by se jimi nenasytili. Ten bratr, který byl sice zdravý, ale bez sil, proto vyvedl druhého z pustiny s největší námahou a bolestí, přesto rád. Nemocný bratr litoval víc toho zdravého než sebe a často mu říkal, ať ho v pustině nechá jako mrtvého a jako neužitečný pahýl, aby se kvůli starosti o něj nezanedbalo boží dílo. Ten s tím ale nikdy nesouhlasil a lopotil se s ním na cestě až do jeho smrti. Pohanští průvodci si mysleli, že mají peníze, a při prohledávání je málem zabili.

Pustinu prošli docela bez cesty a bez stezky a sedmatřicátého dne přišli do saracénské země, která se jmenuje Uela¹⁴, do města Bunda. Nocleh tam u nikoho sehnat nedokázali a museli zůstat venku na poli, v dešti a v zimě. Zdravý bratr přes den chodil po městě a žebrol pro sebe i pro nemocného; něco k pití i jiné věci se mu sehnat podařilo, hlavně od knížete toho města. Ten poznal, že je křesťan, a almužnu mu dával rád, protože kníže i lidé té krajiny veřejně říkají, že se brzy mají stát křesťany a podřídí se římské církvi. Odtud šli dál do jiného města. Tam onen nemocný bratr, kněz jménem Gerard¹⁵, zesnul v Pánu v domě Saracéna, který je přijal pro Boha, a tam je i pohřben.

¹³Země Alanů, předků dnešních Osetinců, v severním Předkavkazsku. Riccardova zmínka o Alanech sídlících za Zichii se v nové literatuře používá jako argument pro umístění alanského hlavního města Magas do této oblasti; jde o návrh, ne o prokázanou identifikaci.

¹⁴Na cestě od Kavkazu k Volze. Rukopisné čtení kolísá: edice uvádějí *Veda*, odtud i podoby *Vela* a *Uela*; město se čte *Bundaz* i *Bunda*. Pro *Bundaz* se navrhuje ztotožnění s Bezděží ruských letopisů na dolní Volze, jiný výklad v něm vidí území Burtasů. Žádné z těchto ztotožnění není jisté a obě jména ponecháváme v podobě předlohy.

¹⁵Zemřel na nemoc asi po sedmatřiceti dnech cesty, v domě Saracéna, který bratry přijal z úcty k Bohu, a byl tam pohřben. Beda Dudík jej ve své edici omylem jmenuje Berardem.

Bratr Julián potom zůstal sám a nevěděl, jak se dostat dál. Dal se proto do služby jednomu saracénskému knězi a jeho ženě; ten se chystal do Velkého Bulharska, a tak tam došli spolu. Velké Bulharsko¹⁶ je veliké a mocné království s bohatými městy, ale všichni tam jsou pohané. V tom království se veřejně mluví o tom, že se brzy mají stát křesťany a podřídit se římské církvi; den ale podle svých slov neznají, tak to prý slyšeli od svých mudrců.

V jednom velkém městě té země, z něhož prý vychází padesát tisíc bojovníků, našel bratr uherskou ženu. Pocházela z té země, kterou hledal, a do těch končin ji provdali. Ta bratrovi ukázala cesty, kudy má jít, a ujistila ho, že Uhry, které hledá, bez pochyby najde dva dny cesty odtud. Tak se také stalo. Našel je totiž u veliké řeky Ethyl¹⁷.

Když ho uviděli a pochopili, že je to křesťanský Uher, nemálo se z jeho příchodu zaradovali. Vodili ho po domech a vsích a svědomitě se vyptávali na krále a na království svých bratrů, křesťanských Uhrů. Cokoli jim chtěl předložit o víře i o jiných věcech, poslouchali s největší pozorností, protože mají úplně stejný uherský jazyk: rozuměli jemu a on jim. Jsou to pohané a o Bohu nemají ani ponětí, modly však neuctívají. Žijí jako zvířata, půdu neobdělávají, jedí koňské a vlčí maso a podobné věci, pijí kobyli mléko a krev. Mají dost koní i zbraní a ve válkách jsou velmi zdatní. Z vyprávění starých vědí, že tihle Uhři od nich pocházejí; kde ale jsou, nevěděli.

Tataři jsou jejich sousedé. Pustili se s nimi do boje, ale přemoci je ve válce nedokázali — v první bitvě je naopak Uhři porazili. Proto si je Tataři zvolili za přátele a spojence a společně pak patnáct království dočista zpustošili.

V té uherské zemi našel bratr Tatarý i posla tatarského vládce, který uměl uhersky, rusky, kumánsky, německy, saracénsky a tatarsky. Ten řekl, že tatarské vojsko, které tehdy stálo pět dní cesty odtamtud, chce táhnout proti Německu; čekali ale na druhé vojsko, které vyslali zničit Peršany. Řekl také, že za zemí Tatarů je převeliký národ, vyšší a mohutnější než všichni ostatní lidé, s hlavami tak velkými, že se k jejich tělům nijak nehodí; a že se ten národ chystá vyjít ze své země, bojovat s každým, kdo se mu postaví, a zpustošit všechna království, která dokáže podrobit.

Když tohle všechno bratr pochopil, rozhodl se k návratu, ačkoli ho Uhři zvali, aby zůstal. Vedly ho k tomu dva důvody. Za prvé: kdyby se pohanská království a země Rusů, které leží mezi křesťanskými Uhry a jimi, dozvěděly, že tamní Uhry někdo zve ke katolické víře, zle by to nesly a napříště by patrně hlídaly všechny cesty — bály by se, že kdyby se ti tamější s těmito spojili křesťanstvím, podrobí si všechna království mezi nimi. Druhý důvod: říkal si, že kdyby zanedlouho zemřel nebo onemocněl, byla by jeho námaha nadarmo, protože ani on sám by u nich nic nepořídil, ani by se bratři v Uhrách nemohli dozvědět, kde ten národ je.

Když se tedy chtěl vrátit, ukázali mu tíž Uhři cestu, kterou se dostane zpět rychleji. Na zpáteční cestu se bratr vydal tři dny před svátkem narození svatého Jana Křtitele. V cestě odpočíval jen pár dní, jel po vodě i po souši a druhého dne po narození Páně vstoupil do uherských bran. Rusí a Polskem přitom projel na koni.

Při návratu z oněch Uher projel po řece za patnáct dní královstvím Mordvinů¹⁸. Jsou to pohané a lidé tak krutí, že u nich nic neznamená ten, kdo nepobil mnoho lidí. Když někdo jde po cestě, nesou před ním hlavy všech lidí, které zabil, a čím víc hlav se před kým nese, tím je váženější. Z lidských lebek dělají poháry a raději z nich pijí. Kdo nezabil člověka, tomu se nedovolí vzít si ženu. Od svých věstců

¹⁶Volžské Bulharsko, muslimský stát na soutoku Volhy a Kamy. Velké město, z něhož prý mohlo vyjít padesát tisíc ozbrojenců, bývá ztotožňováno s Biljarem. **Pozor:** s Asěňovým Bulharskem na Dunaji, kterým Julián procházel cestou tam, nemá nic společného.

¹⁷Volha, turkickým a mongolským obyvatelstvem zvaná Itil nebo Etil. Kde přesně u ní Julián Uhry našel, je sporné: podle jednoho výkladu šlo spíš o povodí Bělé, přítoku Kamy, a literatura kolísá mezi Volhou a Kamou. Nejrozšířenější umístění Velkých Uher je lesostep dnešního Baškortostánu.

¹⁸Ugrofinský národ na střední Volze.

se dozvěděli, že se mají stát křesťany, a tak poslali ke knížeti Velkého Vladimíru¹⁹, což je ruská země, která s nimi sousedí, aby jim poslal kněze, který by je pokřtil. Ten odpověděl: To nepřísluší mně, ale římskému papeži. Je totiž blízko doba, kdy všichni musíme přijmout víru římské církve a podřídit se její poslušnosti.

¹⁹Vladimírsko-suzdalské knížectví. Přívlastek *veliký* odlišuje suzdalský Vladimír od volyňského, jemuž latina říkala *Lodomeria* — odtud uherský královský titul „král Haliče a Vladimířska“. Knižetem, na nějž se Mordvini obrátili, byl Jurij II. Vsevolodovič.

Dopis bratra Juliána o životě Tatarů

Vlastní zpráva bratra Juliána biskupovi z Perugie, papežskému legátovi, z počátku roku 1238, po nedokončené druhé cestě.

Ctihodnému muži, otci v Kristu, z boží milosti biskupovi z Perugie¹, legátovi apoštolského stolce — bratr Julián² z bratří řádu kazatelů v Uhrách, služebník Vaší Svatosti, úctu tak povinnou jako oddanou.

Podle uložené poslušnosti jsem měl jít do Velkých Uher s bratry, které mi přidělili. Chtěli jsme se na uloženou cestu vydat, ale když jsme došli až na nejzazší hranice Rusi³, dozvěděli jsme se, jak se věci mají doopravdy: že ti, kterým se také říká pohanští Uhři, i Bulhaři a přemnohá království jsou Tatary naprosto zpuštěni. Co jsou tedy Tataři zač a jaké jsou víry, o tom vám tímto listem podám přímou zprávu, jak nejlépe dovedu.

Někteří mi vyprávěli, že Tataři dříve obývali zemi, kterou teď obývají Kumáni, a že jsou po pravdě syny Izmaelovými; proto také Izmaelité⁴ chtějí být dnes nazýváni Tatary. Země, z níž kdysi vyšli, se jmenuje Gotta⁵ — tak ji pojmenoval Ruben.

První tatarská válka začala takhle. V zemi Gotta žil pán jménem Gurgutha⁶. Měl sestru, pannu, která po smrti rodičů stála v čele svého rodu a vedla si prý po mužsku. Napadala jednoho sousedního knížete a olupovala ho o jeho majetek. Po nějakém čase se o to pokusila znovu a chtěla toho knížete, rodem Tatara, přepadnout jako obvykle. On se však měl na pozoru, svedl s ní bitvu a v boji měl navrch. Zajal ji, dřívější svou protivnici, a když obrátil její vojsko na útěk, znásilnil ji v zajetí; a na znamení větší pomsty ji, už zneuctěnou, potupně sťal.

Když se to doneslo Gurguthovi, bratru té dívky, poslal k onomu muži posla a vzkázal mu prý toto:

Dozvěděl jsem se, žeš mou sestru zajal, zneuctil a sťal. Věž, že jsi tím proti mně spáchal zlý skutek. Jestli ti snad má sestra nedala pokoj a škodila ti na movitém majetku, mohl ses obrátit na mě a žádat na ni spravedlivý soud. A jestli ses chtěl pomstít vlastníma rukama, porazil jsi ji a zajal a zneuctil — mohl sis ji vzít za ženu. Jestli jsi ale měl v úmyslu ji zabít, neměl jsi ji vůbec zneuctívát. Takhle jsi mi uškodil dvojnásob: panenskou čistotu jsi potupil a ji jsi bídně vydal na smrt. Proto věž, že se s tebou za smrt té dívky střetnu vší silou.

Když to kníže, ten vrah, uslyšel a viděl, že se neubrání, opustil vlastní zemi a uprchl se svými lidmi k sultánovi z Ornachu⁷.

V té době žil v zemi Kumánů jistý kníže jménem Vithat⁸. O jeho bohatství se vyprávěly tak slavné věci, že se prý i stáda na pastvinách napájela ze zlatých žlabů. Pro to bohatství ho napadl jiný kumánský

¹Adresát listu.

²Uherský dominikán. Datum narození ani úmrtí doloženo není a nevíme ani nic o jeho dalším osudu; mimo tento list a Riccardovu zprávu se v pramenech nevyskytuje.

³Předloha má *Brussie*, zjevně za *Ruscie*.

⁴Středověké označení muslimů, odvozované od Abrahamova syna Izmaele. Julián je zde klade do souvislosti s Tatary, což je jeho vlastní výklad, ne doložená skutečnost.

⁵Rukopisy kolísají: *Gotta*, *Gothia*, *Gota*. Nabízí se spojení s krymskou Gothií, zemí krymských Gótů, která byla zároveň zázemím Kumánů, ale jde o pouhý návrh. Kdo je Ruben, který ji tak prý nazval, se neví.

⁶Tradičně se čte jako zkomolené jméno Čingischána, který zemřel 18. srpna 1227; pro to mluví obdobné latinské zkomoleniny ve svědectví ruského biskupa Petra na lyonském koncilu roku 1245. Jisté to ale není — podle jiného výkladu nejde o jméno, ale o zkomolený mongolský titul *gür chán*, veliký chán. Podobu předlohy proto ponecháváme.

⁷Jméno odpovídá *Ornas* u Jana z Plana Carpina a tvarům *Orna* a *Arnač* ruských letopisů. Ztotožnění je dlouhodobě sporné: starší literatura navrhovala Tanu u ústí Donu, jiní Otrar na Syrdarji, novější bádání argumentuje pro Urgenč, starou chórezmskou metropoli dobytou roku 1221.

⁸Kumánská knížata. Jde o dvě osoby pod rukopisnými variantami, ne o tři; edice je jmenuje nejednotně a přechod nevysvětluje. Ztotožnit je s žádnou doloženou osobou nelze a motiv dobytka pasoucího se ze zlatých žlabů není nikde jinde doložen. Celá epizoda se spojuje s porážkou Kypčáků za tažení Džebeho a Subutaje na počátku dvacátých let 13. století.

kníže od řeky Buc⁹ jménem Gureg a porazil ho. Poražený Vithat utekl se dvěma syny a s hrstkou těch, kdo z nebezpečí bitvy vyvázli, k témuž sultánovi z Ornachu. Sultán ale pamatoval na křivdu, kterou mu Vithat kdysi snad způsobil, protože býval jeho sousedem: sotva ho přijal, dal ho v bráně pověsit a jeho lid si podrobil. Oba synové se hned dali na útěk k Euthetovi, a protože jinde útočiště neměli, vrátili se právě k tomu Euthetovi, který jejich otce i je samotné předtím oloupil. Ten, zachvácen divokou zuřivostí, chtěl staršího z nich zabít koňmi.

Mladší se chtěl zachránit útekem a přišel ke Gurguthovi, knížeti Tatarů, o němž už byla řeč. Naléhavě ho prosil, aby se na Euthetovi pomstil, protože jeho otce oloupil a bratra zabil. Říkal, že z toho vzejde dvojí: Gurguthovi zůstane čest a jemu samému se dostane odplaty a pomsty za bratrovu smrt a za otcovo oloupení. Tak se to také stalo.

Po tomto vítězství prosil ten mladík knížete Gurguthu podruhé — aby se pomstil i na sultánovi z Ornachu za bídnou smrt jeho otce. Dodával, že i lid, který po otci zůstal a který tam byl držen skoro jako v zajetí, bude jeho vojsku na tažení oporou. Gurgutha, už dvojím vítězstvím rozjařený na srdci i na mysli, se horlivě chopil toho, oč ho mladík žádal, vytáhl proti sultánovi a dobyl slavného a čestného vítězství.

Ted' už tedy Gurgutha, onen tatarský kníže, opřen o chvályhodné vítězství takřka ze všech stran, vytáhl s plnou válečnou silou proti Peršanům kvůli jakýmsi válkám, které spolu dřív vedli. I tam zvítězil se ctí a celé perské království si úplně podrobil. To ho udělalo ještě smělejším. Měl se za silnějšího, než je kdokoli na zemi, a začal táhnout proti královstvím s úmyslem podmanit si celý svět. Nejdřív přitáhl do země Kumánů, porazil je a jejich zemi si podrobil.

Odtud se obrátili k Velkým Uhrám, od nichž pocházejí naši Uhři, a čtrnáct let je dobývali; v patnáctém roce je ovládli — tak nám to vlastními ústy vyprávěli sami pohanští Uhři. Když je ovládli, obrátili se na západ a za rok nebo o málo víc opanovali pět největších pohanských království. Dobyli Sascii¹⁰, Bulharsko a k tomu šedesát pevně opevněných hradů, tak lidnatých, že z jediného z nich mohlo vytáhnout padesát tisíc ozbrojených vojáků. Dobyli také Wedin¹¹, Merowii¹² a Poydowii¹³ a království Mordvinů, které mělo dvě knížata. Jedno z nich se se vším lidem a se svou družinou podrobilo tatarské nadvládě; druhé se s hrstkou lidí stáhlo do nejpevnějších míst, aby se tam bránilo, bude-li s to.

Ted', když jsme pobývali na hranicích Rusi, víme zblízka, jak se to má: celé tatarské vojsko, které táhne na západ, se rozdělilo na tři části. Jedna část od řeky Ethil na hranicích Rusi přitáhla od východní strany k Suzdali¹⁴. Druhá zamířila na jih, už k hranicím Rjazaně¹⁵ — to je další ruské knížectví — a tu nikdy nedobývali. Třetí se usadila proti řece Donu u hradu Ovcheruch¹⁶, což je další ruské knížectví. Čekají ale na to, o čem nám vlastními ústy vyprávěli sami Rusové, Uhři a Bulhaři, kteří u nich byli dřív: až příští zimou zamrzne země, řeky i bažiny, bude pro to celé množství snadné vyplnit celou Rus, celou ruskou zemi.

Tomu všemu ale rozumějte tak, že kníže Gurgutha, který tu válku kdysi začal, je už mrtev. Místo něho

⁹Rukopisné čtení kolísá mezi *Buc*, *Buchs* a *Buz*. Navrhuje se jednak řeka Buzu, u níž byli Kypčakové kolem roku 1222 poraženi, jednak Jižní Bug. Bezpečná identifikace neexistuje.

¹⁰Nejspíš Saksin, velké město ve volžské deltě poblíž dnešní Astrachani; Batu prý na jeho troskách nebo poblíž nich založil Saraj.

¹¹Bez jistoty. Navrhuje se oblast severně od Merowie až k řece Suchoně, Burtasové nebo Votjaci. Nejspíš jde o tutéž zemi, kterou Riccardus nazývá *Veda*.

¹²Obvykle se ztotožňuje s Mari, zvanými dříve Čeremisové, ugrofinským národem povolžským, a klade mezi řeky Vetlugu a Unžu.

¹³Neidentifikováno; jméno není doloženo jinde.

¹⁴Vladimírsko-suzdalské knížectví, nejvýchodnější z ruských zemí.

¹⁵Předloha čte na jednom místě *Recessue*, jinde *Recennie* a *Rissenie*. Ztotožnění s Rjazaní podávají edice i překlady jako samozřejmost, ale důkaz k němu připojen není; opírá se o podobnost jména a o to, že Rjazan byla prvním knížectvím, na které Batu v prosinci 1237 udeřil. Věcně velmi pravděpodobné, formálně konvence.

¹⁶Hrad u Donu. Jméno je v rukopisech silně porušené, Hormayrova edice má *Orgenhusin*. Převažuje ztotožnění s Voroněží, kde archeologie doloží rozsáhlé sídliště, které bylo před příchodem Mongolů výspou ruských knížectví. Fonetická blízkost k Ovruchi na Polesí je zavádějící — Ovruch leží daleko na západ od Donu.

ted' vládne jeho syn Chaym¹⁷ a sídlí ve velkém městě Ornach, jehož království jeho otec dobyl hned napoprvé.

Sídlí takhle. Má palác tak veliký, že jedněmi dveřmi vjede tisíc jezdců; ukloní se mu a zase vyjedou, pořád v sedle. Kníže si dal zřídit lože veliké a vysoké, spočívající na zlatých sloupech — lože, říkám, zlaté a přepychově přikryté. Na něm sedí jako ve slávě, oděný do nejnádhernejších rouch. Dveře toho paláce jsou celé ze zlata. Jeho jezdci jimi projíždějí s úklonou a nic se jim nestane. Cizí poslové ale — ať projíždějí dveřmi na koni, nebo jdou pěšky — jakmile se nohou dotknou prahu, srazí je tam na místě meč. Každý cizinec musí projít s nehlubší úctou.

Sídlí tedy v takové nádheře a svá vojska rozeslal do různých zemí: jedno, jak se domníváme, za moře — a co tam natopilo, slyšeli jste i vy. Druhé, početné, poslal podél moře na všechny Kumány, kteří utekli do uherských krajů. Třetí vojsko, jak jsem řekl, obléhá celou Rus.

A abych vám pověděl i o jejich způsobu boje. Prý střílejí z luku dál, než bývá u ostatních národů zvykem, a při první srážce to prý nevypadá, že by stříleli — spíš jako by šípy pršely. K boji mečem a kopím se prý hodí málo.

Svůj šik řadí takhle: nad deseti muži stojí jeden Tatar¹⁸, nad sto muži jeden setník. Dělají to z vychytralosti, aby se mezi nimi nemohli nijak schovat zvědové, kteří by se tam dostali; a kdyby snad někdo z nich ve válce ubyl, aby se dal bez meškání nahradit; a aby ten lid, sebraný odevšad, nemohl nijak zradit — vždyť ho posbírali z různých jazyků a národů. Ve všech královstvích, která ovládnou, bez meškání zabíjejí knížata a velmože, u kterých je naděje, že by se jednou mohli postavit na odpor. Vojáky a silné sedláky schopné boje ženou ozbrojené před sebou do bitvy, bez jejich svolení. Ostatní sedláky, kteří se k boji hodí málo, nechávají obdělávat zemi. Ženy, dcery a příbuzné všech pobitých i těch, které poslali do boje, rozdělují mezi jednotlivé muže ponechané na práci v poli — každému jich přidělí dvanáct nebo i víc — a ukládají jim, aby se napříště nazývali Tatary.

Vojákům, které takhle ženou do boje, se za dobrý boj a za vítězství dostane jen malého díku. Když v bitvě padnou, nestará se o ně nikdo. Když v bitvě ustoupí, Tataři je na místě zabíjí. Proto ti, kdo bojují, raději touží padnout v bitvě, než aby je srazily tatarské meče. Bíjí se tedy udatněji — ne aby zůstali naživu, ale aby zemřeli rychleji. Opevněné hrady nedobývají útokem: nejdřív zpustoší zemi a lid oloupí, pak lid té země shromáždí a ženou ho do boje, aby dobýval jeho vlastní hrad. O tom, jak velká jsou všechna jeho vojska, vám nepíšu nic — jen tolik, že vojáky schopné boje ze všech království, která ovládl, žene před sebou do bitvy.

Mnozí to tvrdí jako jistou věc a kníže ze Suzdale¹⁹ mi uložil, abych uherskému králi ústně vyřídil, že se Tataři dnem i nocí radí, jak přijít a ovládnout křesťanské království uherské. Prý mají v úmyslu přijít a dobýt Řím i to, co leží za Římem. Proto poslal Chaym k uherskému králi posly. Ti šli zemí Suzdal a kníže ze Suzdale je zajal a odebral jim list určený králi. Ty posly jsem i já se svými druhy viděl. List, který mi kníže ze Suzdale dal, jsem donesl uherskému králi. Je psán pohanským písmem, ale tatarským jazykem. Král proto našel mnoho lidí, kteří ho dokázali přečíst, ale nikoho, kdo by mu rozuměl. Když jsme procházeli Kumánií, našli jsme tam jednoho pohana, který nám jej vyložil. Zní takhle:

¹⁷Syn předchozího vládce, v době listu panující. Ztotožnění je sporné: jedni v něm vidí Ögödeje, Čingischánova nástupce, který zemřel 11. prosince 1241 a jehož stavební činnost v Karakorumu odpovídá popisu paláce líp než Urgenč; jiní soudí, že ultimátum vyšlo z kanceláře Batuovy. Je také možné, že nejde o vlastní jméno, nýbrž o titul chán. Podobu předlohy proto ponecháváme i zde.

¹⁸Desítková soustava mongolského vojska: desítka, setnina, tisícovka, tumen.

¹⁹Jurij II. Vsevolodovič, velkokníže vladimirsko-suzdalský v letech 1212 až 1216 a znovu 1218 až 1238. Vypověděl dominikány ze svého knížectví, Juliánovi ústně sdělil, že Mongolové chystají útok na Uhry, a předal mu chánův list, který jeho lidé zachytili mongolským poslům. Padl v bitvě na řece Siti 4. března 1238; rostovský biskup Kirill nalezl na bojišti jeho bezhlavé tělo a hlavu k němu přiložil později. **Beda Dudík jej ve své edici zaměňuje s Jaroslavem**, a to na základě mise Ascelina a Jana z Plana Carpine — ta ovšem jednala s Jaroslavem II., Jurijovým bratrem a nástupcem, až v letech 1245 až 1247. Jaroslav roku 1237 v Suzdal nevládl a zemřel 30. září 1246 v Karakorumu, podle Plana Carpine otráven Töregene, matkou chána Güyüka.

Já, Chaym, posel nebeského Krále, jenž mi dal moc nad zemí, abych ty, kdo se mi podrobí, povyšoval k sobě, a ty, kdo se staví na odpor, srážel.

Divím se ti, králi uherský. Poslal jsem k tobě posly už třicetkrát. Proč mi ani jednoho z nich neposíláš zpět? Neposíláš mi ani své posly, ani list. Vím, že jsi král bohatý a mocný. Máš pod sebou mnoho vojáků. Sám vládneš velkému království. Proto se mi podrobuješ dobrovolně těžko. Bylo by pro tebe lepší a prospěšnější, kdyby ses mi podrobil dobrovolně. Dozvěděl jsem se také, že držíš pod svou ochranou Kumány, mé otroky. Proto ti přikazuji: napříště je u sebe nedrž. Ať kvůli nim ve mně nemáš nepřítele. Jim se totiž uniká snáz než tobě. Oni chodí bez domů, se stany, a snad uniknou. Ale ty bydlíš v domech, máš hrady a města — jak ty unikneš mým rukám?

Ani tohle nepominu. Když jsem ještě zůstával u římské kurie, vypravili se přede mnou do Velkých Uher čtyři moji bratři. Šli zemí Suzdal a na hranicích toho knížectví potkali pohanské Uhry na útěku před Tatary; ti by byli katolickou víru rádi přijali. Sotva se ale bratři obrátili ke křesťanským Uhrům, dozvěděl se to kníže ze Suzdale, rozhněval se, povolal je zpátky a zakázal jim kázat těm Uhrům římskou víru. Proto je ze své země vyhnal, ale bez příkoří. Bratři se nechtěli vrátit a tak snadno se vzdát cesty, kterou už urazili, a odbočili k městu Recessue, aby zjistili, jestli se dostanou dál do Velkých Uher, nebo k Mordvinům, nebo přímo k Tatarům. Dva bratry tam nechali, najali si tlumočníky a o nedávno minulém svátku apoštolů Petra a Pavla došli k druhému mordvinskému knížeti. Ten právě toho dne, kdy přišli, vytáhl a se vším lidem i družinou se podrobil Tatarům, jak jsme řekli výše. Co se s těmi dvěma bratry stalo potom, jestli jsou mrtví, nebo je ten kníže odvedl k Tatarům, se neví vůbec. Dva bratři, kteří zůstali, se divili, proč se tamti nevracejí, a kolem nedávného svátku svatého Michala poslali tlumočníka, aby o jejich osudu získali jistotu. Mordvini ho přepadli a zabili.

Já a moji druhové jsme viděli zemi obsazenou Tatary a kraje opevněné; viděli jsme také, že tu naše práce žádné ovoce nepřinese. Vrátili jsme se tedy do Uher. Prošli jsme mnoha vojsky a mezi lupiči, ale pomohly nám přímluvné modlitby a zásluhy svaté církve a došli jsme k našim bratrům a do kláštera bez úhony a bez pohromy.

Když tedy takový boží bič přichází a přibližuje se k synům církve, Kristovy nevěsty, ať Vaše Svatost ve své prozíravosti bedlivě rozhodne, co mají tihle bratři dělat a jak si mají počínat.

A aby z toho nic nezůstalo nepověděno, oznamuji Vaší Otcovské milosti ještě toto. Jeden ruský duchovní nám vypisoval leccos z dějin knihy Soudců a říkal, že Tataři jsou Madiánité²⁰, kteří táhli spolu s Cethym proti synům Izraele a Gedeon je porazil, jak se vypráví v knize Soudců. Ti Madiánité pak na útěku usedli u jisté řeky jménem Thartar²¹, a podle ní se tihle jmenují Tataři.

²⁰Výklad, podle nějž jsou Tataři potomky Madiánitů poražených Gedeónem, je středověká učená konstrukce opřená o knihu Soudců; opakoval ji i ruský biskup Petr na lyonském koncilu. S Cethym si předloha neví rady a Dudík k nim připojuje značku *sic*.

²¹Řeka toho jména není známa; jde o součást téže učené etymologie. Jméno Tatarů se ve skutečnosti odvozuje od stepního etnonyma, které západní prameny záhy přikloňovaly k latinskému *Tartarus*, podsvětí.

List krále Bély IV. papeži Inocenci IV.

Prosba uherského krále o pomoc po tatarském vpádu. Psáno 11. listopadu, bez udání roku; vzniklo mezi lety 1247 a 1254.

Nejsvětějšímu otci a pánu v Kristu Inocenci¹, z boží milosti nejvyššímu veleknězi přesvaté římské církve, Béla, z téže milosti král uherský, úctu ve všem stejně povinnou jako oddanou.

Uherské království je po vpádu Tatarů z větší části obrácené v pustinu a je jako ovčinec plotem obklopené rozličnými národy nevěřících: od východu Rusy, Kumány a Brodníky, od jihu Bulhary a bosenskými heretiky², proti nimž právě teď bojujeme se svým vojskem, a od západu a severu Němci. Od těch by naše království mělo pro stejné vyznání víry pocítit, jak se sluší, nějaký užitek z pomoci. Místo ovoce však musí cítit trny války těch, kdo mu náhlými nájezdy drancují statky.

Proto, a nejvíc kvůli Tatarům — bát se jich se naše království naučilo z válečné zkušenosti, tak jako se témuž naučily ostatní národy, kterými Tataři prošli — jsme si vyžádali radu prelátů a předáků svého království a uznali jsme za vhodné utéci se ke Kristovu náměstku a k jeho bratrům jako k jedinému a poslednímu ochránci v nejkrajnějších potřebách křesťanské víry. Jen ať nás, ba spíš Vás v nás a v ostatních křesťanech, nepotká to, čeho se bojíme.

Den co den k nám totiž docházejí zprávy o Tatarech: že se obrátili nejen proti nám — a hněvají se na nás nesmírně proto, že jsme po tak veliké ráně odmítli být jejich poddanými, zatímco všechny ostatní národy, na kterých vyzkoušeli svou sílu, se jim poddaly jako poplatné, a zvláště kraje, které na východě sousedí s naším královstvím: Rus, Kumánie, Brodníci³ a Bulharsko, které dřív z velké části podléhaly naší vládě — ale dokonce i proti celému křesťanstvu. A jak mnozí důvěryhodní lidé tvrdí s jistotou, pevně se rozhodli, že v krátké době vypraví proti celé Evropě své nesčíslné vojsko.

Bojíme se také, že přijde-li ten národ, naši lidé nedokážou — nebo ani nebudou chtít — ukrutné tatarské zuřivosti se zbraní čelit a ze strachu se podrobí jejich jhu, i proti naší vůli, jako to už udělali jejich ostatní výše zmínění sousedé. Leda by prozíravým opatřením apoštolského stolce bylo naše království bezpečněji a mocněji opevněno, aby lid, který v něm žije, nabyl útěchy.

Píšeme to hlavně ze dvou důvodů: aby nás nikdo nemohl obvinít, že jsme neudělali, co bylo v našich silách, ani že jsme byli nedbalí. Pokud jde o to, co bylo v našich silách, říkáme toto: všechno, co se v té věci dalo ze zkušenosti uzavřít, jsme uzavřeli — vydali jsme sebe i všechno své tatarským silám a úskokům, které jsme do té doby neznali. Z nedbalosti nás obvinít nelze nijak. V době, kdy Tataři ještě bojovali v našem království proti nám, jsme se v té věci obrátili na tři přední dvory celého křesťanstva: na Váš, který křesťané pokládají a mají za paní a učitelku všech dvorů; na císařský, jemuž jsme se kvůli tomu dokonce rozhodli podřídit, kdyby nám byl v době té pohromy poskytl náležitou pomoc a podporu; a dali jsme oslovit i dvůr francouzský. Od nich ode všech jsme nedostali žádnou útěchu ani pomoc — jen slova.

Uchýlili jsme se tedy k tomu, co bylo v našich silách: pro dobro křesťanstva jsme pokořili královský majestát a dvě své dcery⁴ jsme dali za manželky dvěma ruským knížatům a třetí knížeti polskému.

¹ Sinibaldo Fieschi, narozen kolem roku 1195, papežem od 25. června 1243. Zemřel 7. prosince 1254 v Neapoli; ležel tam nemocen a 2. prosince se dozvěděl o porážce papežského vojska Manfredem u Foggie — tradice praví, že ta zpráva jeho smrt uspořádala. Jeho pontifikát vymezuje dobu vzniku listu na léta 1243 až 1254.

² Bosenská církev, v papežských listinách označovaná za bludařskou.

³ Národ sídlící mezi dnešním Moldavskem, jihovýchodním Rumunskem a jihem ukrajinského Budžaku, v okolí dolního Prutu a Dněstru. Jejich etnicita je sporná a nerozhodnutá: uvažuje se o Slovanech — jméno se spojuje se slovanským *brod*, tedy strážci brodů —, o Rumunech či smíšeném obyvatelstvu, o turkickém původu i o Rusech. Doložení jsou od roku 1222, roku 1223 bojovali u Kalky na straně Mongolů a Béla IV. se od roku 1238 tituloval mimo jiné jako jejich král. Po polovině 13. století z pramenů mizí.

⁴ Anna, provdaná roku 1243 za Rostislava Michajloviče, knížete černigovského; Konstancie, provdaná na podzim 1246 nebo na jaře 1247 za Lva, syna Daniela Haličského; a Kinga, zvaná Kunhuta, nejstarší dcera, provdaná roku 1239 za Boleslava V. Stydlivého, knížete malopolského.

Učinili jsme to proto, abychom se skrze ně a skrze jiné své přátele na východě dovídali zprávy o Tatarech, které zůstávají hluboko skryté, a abychom tak mohli alespoň o něco snáz odolávat jejich pokusům a lstivým úkladům. Přijali jsme do svého království i Kumány — a žel bohu, pohany teď šlapeme po těch, kdo jsou církvi nevěrní! Svého prvorozeného syna jsme navíc kvůli obraně křesťanské víry oženili s jednou Kumánkou⁵, abychom se tím vyhnuli horšímu a abychom získali nějakou příležitost přivést je ke křtu, jak jsme to už mnohokrát udělali.

Z toho i z dalšího si přejeme, aby Svatosti nejvyššího velekněze zřetelným důkazem vysvitlo, že v tolika útrapách jsme od žádného křesťanského knížete ani národa v Evropě nedostali užitek z jakékoli pomoci — kromě domu jeruzalémského špitálu. Jeho bratři nedávno na Vaši žádost pozvedli zbraně proti pohanům a schizmatikům na obranu našeho království a křesťanské víry. Část z nich jsme už umístili na ohroženější místo, totiž na pomezí zadunajských Kumánů a Bulharů; právě tudy také tatarské vojsko v době vpádu do našeho království našlo cestu k nám.

O tom místě pak zamýšlíme a doufáme, že — dá-li Pán zdar našemu dílu i dílu řečených bratří a uzná-li apoštolský stolec za vhodné udělit jim svou přízeň — budeme skrze ně moci rozšiřovat výhonky katolické víry podél celého toku Dunaje až ke Konstantinopolskému moři, a tak budou moci poskytovat potřebnou pomoc i římské říši a Svaté zemi. Druhou část jsme umístili doprostřed svého království na obranu hradů, které dáváme stavět podél Dunaje, protože náš lid na to zvyklý není.

K tomu totiž směřuje naše mnohokrát zvážená rada: pro nás i pro celou Evropu by bylo spasitelnější, kdyby byl Dunaj opevněn tvrzemi. To je totiž voda sváru. Zde se Herakleios⁶ postavil Chosroovi na obranu římské říše a zde jsme i my, ať jsme byli sebevíc tísněni a tehdy nesmírně poraněni, deset měsíců vzdorovali Tatarům — a naše království bylo tenkrát téměř docela bez pevností a bez obránců. Kdyby je Tataři ovládli, čehož ať nás Bůh uchová, měli by otevřenou bránu do ostatních zemí katolické víry: jednak proto, že na té straně nestojí mezi nimi a křesťany moře, jednak proto, že by tam mohli umístit své rodiny a svá stáda, kterých mají podivuhodné množství, lépe než kdekoli jinde.

Vezměme si za příklad Totylu⁷. Přišel z východu, aby si podrobil západ, a hlavní sídlo si zřídil uprostřed Uherského království; a proti císařům, kteří bojovali ze západu, aby si podrobili východ, ukládal uvnitř hranic našeho království velké množství toho, co je potřeba k vystrojení vojska.

Ať tedy prozíravá Svatost nejvyššího velekněze v těchto věcech zasáhne a dřív než rána zhnisá, ať na ni ráčí přiložit spásný lék. Velmi mnoho moudrých lidí se totiž podivuje, že za nynějšího stavu věcí Vaše Otcovství strpělo, aby francouzský král, vznešený úd církve, dostal svolení odejít z hranic Evropy. Podivují se tomu nemálo a nepřestávají se divit ani tomu, že apoštolská mírnost pamatuje na mnohé — tak na Konstantinopolskou říši a na zámořské kraje — ačkoli kdyby ty padly, čehož ať nás Bůh uchová, neuškodilo by to obyvatelům Evropy tolik, jako kdyby Tataři ovládli samotné naše království.

Dovoláváme se proto Boha i člověka: ta věc je tak naléhavá a tak veliká, že kdyby nám nebránila rozmanitá nebezpečí cest, neposílali bychom jen posly, které posíláme, ale přišli bychom osobně k Vaším nohám — abychom to vyhlásili před tváří celé církve, abychom se ospravedlnili a vyžádali si svolení dohodnout se s Tatary, byť bychom to udělali neradi, kdyby nám Vaše otcovská svatost v té věci pomoc neposkytla a nouze dolehla.

⁵Alžběta Kumánská, narozená roku 1244; ztotožnění jejího otce je sporné, obvykle se uvádí chán Kötöny, část bádání navrhuje velmože Sejchana. Provádána byla za Bélova prvorozeného Štěpána, pozdějšího Štěpána V., roku 1253, v rámci dohody, jíž Kumáni výměnou za přijetí katolictví získali v Uhrách azyl. Po Štěpánově smrti roku 1272 byla regentkou za syna Ladislava IV. do roku 1277. Příčina ani okolnosti její smrti doloženy nejsou.

⁶Byzantský císař Herakleios, vládnoucí od roku 610, a sásánovský velkokráľ Husrav II. Parvız; jejich válka v letech 602 až 628 skončila Herakleiovým vítězstvím u Ninive. Husrava svrhl jeho syn Kavád II. a dal jej 28. února 628 v Ktésifóntu popravit; Herakleios zemřel na nemoc 11. února 641. Bélovo přirovnání je historicky nepřesné, protože ona válka se vedla v Asii, a slouží jen k vyzdvížení římské kontinuity.

⁷Čte se doslovně jako ostrogótský král Totila, který vládl od roku 541 a roku 546 dobyl Řím. Padl v bitvě u Taginae roku 552: podle Prokopia jej při útěku probodl zezadu Gepid Asbadus, podle jiné verze jej zasáhl zbloudilý šíp a smrtelně raněn zemřel ve vsi Caprae. Attilu, který si za cíl zvolil římskou Panonii, jmenuje Béla zvlášť. Středověkou záměnu Totily s Attilou v uherské tradici se nepodařilo doložit.

Prosíme tedy, aby svatá matka církev vzala v úvahu — když ne naše, tedy aspoň zásluhy svatých králů, našich předchůdců. Ti se vši oddaností a úctou uchovali mezi ostatními knížaty světa v čistotě víry a poslušnosti sebe i svůj lid, který svým kázáním podrobili pravověrné víře. Za to apoštolský stolec jim i jejich nástupcům, dokud po nich nastupovali, bez vyzvání přál zdar a chvílemi sliboval všechnu milost a přízeň, kdyby nastala nouze.

Nuže, těžká nouze teď podle všeho jistě nastává. Otevřete otcovské nitro a v době tak velikého pronásledování podejte ruku s náležitou pomocí na obranu víry a pro obecné dobro. Jinak — kdybychom v prosbě tak příznivé a pro všechny, kdo poslouchají římskou církev, tak nutné utrpěli odmítnutí, čemuž uvěřit nedokážeme — byli bychom nouzí donuceni žebrot o pomoc ne jako synové, ale jako nevlastní synové, jako bychom byli vyhnáni mimo otcovo stádo.

Dáno v Potoku⁸ na den svatého Martina, biskupa a vyznavače, třetího dne před idami listopadovými⁹.

⁸Patak, dnešní Sárospatak v severovýchodním Maďarsku, oblíbené královské sídlo Arpádovců.

⁹Tedy 11. listopadu, což se shoduje se svátkem svatého Martina, jímž je list datován.

Johanca Uherský bratru Michaelovi

Relace františkána generálnímu ministrovi řádu, psaná roku 1320 v tatarském ležení u Baškirie — v téže zemi, kterou bratr Julián znal jako Velké Uhry.

Ctihodnému otci v Kristu, bratru Michaelovi¹ z řádu menších bratří², vzdává bratr Johanca³ Uherský a ostatní menší bratři, kteří pro Boha putují po nejširší severní říši Tatarů z horlivosti o čest a o duše, pokornou úctu spolu s naléhavými modlitbami v Pánu Ježíši Kristu.

Ať Vaše zbožná otcovská milost ví, že těm, kdo chtějí pracovat pro Kristovo jméno a táhnou s tatarskými leženími, se dostává té největší úrody duší. Křtíme a biřmujeme, kážeme a vyučujeme, zpovídáme a posilujeme skoro bez ustání, často a zpravidla až do hluboké noci. V některých krajích totiž křesťanského lidu přibývá tak, že podle našeho odhadu zbývá nevěřících sotva o něco málo víc než polovina.

Tataři si válečnou silou podrobili různé národy z křesťanského lidu a nechávají je, ať se dál drží svého zákona a své víry. Ani trochu se nestarají o to, kdo se jaké víry drží — jen ať svým pánům konají, k čemu je vyhlášený zákon zavazuje: světské služby, daně a poplatky a doprovod do války. Ba nechávají ty křesťany v takové svobodě, že se mnozí z nich žení, drží velikou čeleď a někdy zbohatnou víc než jejich vlastní páni. A ti páni se neodvážejí sáhnout na majetek svých služebníků, ba dokonce jim neříkají služebníci, nýbrž druhové. Když ale páni táhnou do bitvy, táhnou za nimi jejich poddaní ozbrojeni, věrně slouží, bojují po jejich boku proti Saracénům a dodržují, k čemu se zavázali.

Saracéni se ale potulují v okolí, sužují je a snaží se strhnout zpátky ty, kdo se obrátili z Tatarů, i jiné. Někdy je od víry odvrátí, protože tu nemá kdo je učit křesťanskému zákonu.

Saracéni, kteří mají svůj vlastní Mohamedův zákon, mají mezi sebou jistou sektu, která u nich platí za řeholní; její bratry nazývají *falsarii*⁴. Nosí meče po ruce, aby každému, kdo promluví proti jejich zákonu, hned pohrozili. Přesto trpělivě snášejí, když křesťané vychvalují náš zákon, Krista, Marii i svatě — jen ať nehaní Mohameda. V jejich zákoně je mnoho z Lukášova evangelia. Tvrdí, že Maria byla panna a že Kristus byl v ní počat božím dechem. Ale popírají, že Kristus je Bůh. Přesto ho uctívají sedmkrát denně, hned po Mohamedovi, na zvuk veliké trouby z nějaké věže nebo zvonice, a nazývají ho největším z proroků po Mohamedovi. Sedmkrát tak podle zákona nechají řemeslné práce a oddají se modlitbě a uctívání. Že to takhle zachovávají, vidí denně křesťané v městech Apulie⁵ a Hispánie, mezi nimiž tam žijí.

Naši bratři, kteří v Tatarsku pobývají poblíž nich v kláštorech nebo ve stálých domech, přinášejí mnoho užitku: kážou, udělují obráceným i jiným církevní svátosti a z almužen, které dostávají, vykupují velmi mnoho chudých zajatců. Ale mnohem větší úrodu mají ti, kdo chtějí táhnout s ležením, jak spolehlivěji učí zkušenost vykoupená námahou.

Proto, ačkoli bratři usazení ve městech nemohou svá místa opustit, aniž by přišlo nazmar převelké množství duší, sluší se, aby Vaše otcovská milost a prozíravost co nejdříve opatřila pro tatarské provincie

¹ Narodil kolem roku 1270 v Ceseně, generálním ministrem menších bratří zvolen 31. května 1316 — v době Johancova listu byl tedy čtyři roky v úřadu. Po roztržce s Janem XXII. o apoštolskou chudobu byl roku 1327 zadržen v Avignonu, roku 1328 uprchl s Vilémem Ockhamem do Pisy, byl exkomunikován, roku 1329 sesazen a roku 1331 vyloučen z řádu a odsouzen k doživotnímu žaláři. Zemřel 29. listopadu 1342 v Mnichově, kde žil pod ochranou Ludvíka Bavorska; příčina smrti doložena není. Rehabilitován byl roku 1359.

² Františkáni. Od konce 13. století organizovali misii ve Zlaté hordě; vikariát Severní Tatarie měl střediska v Saraji a na Krymu.

³ Uherský františkán v misijním vikariátu Severní Tatarie. V listu uvádí, že je v Baškirii už šest let, tedy přibližně od roku 1314; jedna zpráva mu připisuje pokřtění „Estokise, pána celé Baškirie“ roku 1321. Žádná jeho biografická data doložena nejsou.

⁴ Johanca je popisuje jako nosící meče a hrozící těm, kdo mluví proti jejich zákonu. Vydavatel navrhuje číst *falcharii* a vidí v nich fakíry; dnešní badání toto čtení přijímá a doplňuje, že křesťané směli podle Johancy svou víru hlásat bez překážek, pokud neuráželi Mohameda. Emendace ovšem není doložena jinde a latinské *falsarius* samo znamená padělatel, což by jako polemická nálepka dávalo smysl i bez opravy.

⁵ Johanca má na mysli muslimské obyvatelstvo, které tam žilo uprostřed křesťanského prostředí — v Lucerii v Apulii a mudéjary ve Španělsku.

a jejich rozličná vojska vhodné bratry z mnoha různých království, vybrala k tomu ty, kdo k tomu mají vnuknutí, a poslala je tam — hlavně z Angličanů, Uhrů a Němců, kterým půjde jazyk snáz. Ať vědí, že kdo se v tomhle slituje nad dušemi nevěřících, vykoupenými Kristovou krví, a přijde nám na pomoc, získá jich Bohu mnoho tisíc. Kdyby někoho odrazovala skoupá a nuzná strava, ať si své sousto namočí do octa a žluči, které Kristus okusil na kříži. A koho by odrazovala dřina, ať si vzpomene na Kristovu únavu a na jeho práce — a všechno mu půjde zlehka, vždyť jeho jho netlačí a jeho břemeno netíží.

Povím jistě věci, které musí pohnout každým.

Když jsem já, bratr Johanca, se dvěma uherskými bratry a jedním Angličanem vystoupil až do Baškie⁶, velikého národa poddaného Tatarům, ti dva uherští bratři nás kvůli záležitostem víry opustili a já jsem se zmíněným Angličanem, jménem Vilémem⁷, zůstal šest let bez přerušení. Soudci Baškirů tam byli Tataři. Pokřtění sice nebyli, ale byli prosáklí nestoriánským bludem, a když jsme jim kázali naši víru, přijali ji s radostí. Zato knížete celé Baškie jsme i s větší částí jeho dvora našli skrz naskrz nakaženého saracénským bludem. Když jsme jim kázali, řekli: „Kdybyste byli přišli první, tuhle víru bychom určitě přijali. Jenže pro knížata je hanba, aby lehkovážně odešla od zákona, který už jednou přijala, a přestoupila k jinému.“

Nepolevovali jsme ale v učení víry a všemi způsoby, které nám byly možné — Písmem, znameními, rozumovými úvahami — jsme dokázali, že celá saracénská učenost se neopírá o žádný rozumový důvod ani o průkazný zázrak, jak je tomu u zákona křesťanů, jehož zjevné zázraky se v těch krajích projevíly, jak hned povím. A ukázali jsme, že ten zákon je d'ábelský a že do něj d'ábel obezřetně přimíchal dobré se zlým, aby se odstranilo podezření a tím spíš oklamal prosté lidi. Tu se rozzuřili a hleděli nás zabít. Byli jsme zajati a surově uvězněni, obtíženi železy a mučeni hladem, špínou žaláře, hnusem červů a smrtelným zápachem a s radostí jsme vyhlíželi smrt; ale oni, ohromeni strachem z Tatarů, se toho neodvážili. Tataři totiž mají křesťany rádi, kdežto ty nenávidí a pronásledují.

Když jsme ještě byli v Baškirii, přišel jakýsi posel ze země Sibur⁸. Tu obkličuje severní moře. Je úrodná na potraviny, ale má nesmírně tuhou zimu — tak tuhou, že pro přespříliš velké spousty sněhu tehdy skoro žádná zvířata nemohou chodit, kromě psů té země. Čtyři velcí psi totiž táhnou jeden vozík, na kterém může sedět jeden člověk s potřebnou stravou a oděvem. Ten národ stahuje z hlavy mrtvého člověka kůži i s vlasy a uctívá ji jako svého boha; staženou kůži z obličeje chovají ve svých domech a ctí ji jako domácího boha.

Přesto říkají, že bůh křesťanů je silnější než všichni ostatní bohové. Když je někdy tísní nějaká nouze, vzývají boha křesťanů a často dostanou, oč prosí. Jednou totiž na ně mělo táhnout vojsko přes velmi rozlehlý led. Zděsili se a dali se s velikým řevem a křikem vzývat boha křesťanů a přinesli mu oběti. A hned z boží milosti zůstaly ostatní části té země zmrzlé natvrdo, zatímco ten led, přes který mělo vojsko přejít, celý rázem roztál. A zatímco mnozí tonuli jako faraonovo vojsko⁹ v Rudém moři, ostatní se vrátili domů s prázdnou a s nepořízenou. A když je jednou postihl mor, řekli jejich věštcí: „Všichni zemřete, pokud se nestanete křesťany.“ Když to slyšeli, dalo se jich mnoho pokřtít od jakéhosi ruského schizmatického kněze. Ruské království je totiž stejně jako řecké v rozkolu s římskou církví¹⁰, hlavně

⁶Dnešní Baškortostán v jižním Předuralí. Že jde o touž zemi, kterou Julián znal jako Velké Uhry, tvrdí už středověk: Jan z Plana Carpine píše „Bascart neboli Velké Uhry“, Vilém z Rubruku totéž. Rovnítko je tedy pramenně doložené, ale ne nesporné — část bádání je má za učenou konstrukci misionářů a Johanca sám o žádných Uhrech v Baškirii nepíše.

⁷Ztotožnit jej nelze; je znám výhradně z tohoto listu. Rámcově zapadá do doloženého obrazu: rád vyslal k Baškirům ze Saraje tři františkány, jednoho Angličana a dva Uhry, a Angličané patřili vedle Uhrů a Němců k těm, kdo se nejsnáze učili kumánsky.

⁸Jedna z prvních zmínek jména Sibir v latinském písemnictví; starší doklad jména je tvar *Šibir* v Tajné historii Mongolů z roku 1240, pozdější *Sebur* na mapě bratří Pizzigani z roku 1367 a na Katalánském atlasu z roku 1375. Nejde ovšem o Sibir z dnešním rozsahu — míněna je oblast v okolí Ťumeně.

⁹Druhá kniha Mojžíšova, kapitola 14.

¹⁰Latinská církev od raného středověku vyznává, že Duch svatý vychází z Otce i ze Syna, a tento dodatek vložila do nicejsko-cařihradského vyznání víry, které jej původně neobsahovalo; řecká církev jej odmítá jako jednostrannou změnu dogmatického textu i jako věčný omyl. Od schizmatu roku 1054 to byl hlavní doktrinální důvod rozkolu a latinští misionáři jej jako důvod „rozkolu“ ruské církve uváděli zcela rutinně.

kvůli tvrzení, že Duch svatý nevychází ze Syna, a to tvrzení chtějí odvolat. A i křtí jinak než my: říkají „ať je pokřtěn služebník Kristův“ a tak dál, jak to uvádí Mistr sentencí¹¹. Protože ale ten Rus ani neuměl, ani se neodvažoval je náležitě poučit, zůstali v dřívějším bludu jak pokřtění, tak nepokřtění.

Z toho je dost jasné, že by se ten národ rychle obrátil, kdyby měl někoho, kdo by ho Kristovu víru učil. Sami to ostatně přiznávají. Vysvítá to i z jedné věci, kterou nesluší pominout. Zmíněný posel, který přišel ze Siburu, totiž přinesl vzkaz od jistého tatarského soudce toho národa našemu křesťanskému soudci Baškirů, a to přesně těmito slovy: „Slyšel jsem, bratře můj, že máš u sebe čtyři latinské křesťanské kněze. Prosím tě, pošli k nám dva z nich, takové, kdo mohou a mají náš lid pokřtít. Budou-li chtít bydlet ve městech, postavíme jim kostely a domy na kterémkoli místě Siburu, kde budou chtít. Budou-li chtít táhnout s naším ležením, obstaráme jim všechno potřebné. A jestli u nás zůstat nebudou chtít, doneseme je až k vám na svých hlavách — jen ať nás pokřtí a naučí svou víru. Jestli ale k nám přijít nebudou chtít, ať Bůh z jejich rukou žádá duše jich všech, které by mohli zachránit.“

Náš křesťanský soudce ten vzkaz vyslechl a poslal k nám s prosbou, abychom k tomu národu přešli. My jsme po tom nesmírně toužili, jenže nám v tom bránila převelmi prudká nemoc, kterou jsme si z toho žaláře odnesli. Nijak jsme nemohli a museli jsme se vrátit k bratřím nebo zůstat.

Potom ti baškirští páni přišli k císařskému dvoru a naléhavě žádali o bratry. Pro náš malý počet jsme jim ale nemohli dát nikoho, aniž bychom nechali zahynout ty, mezi nimiž jsme žili. Je nás totiž na udržení těch míst málo a některá už jsme opustili. Ať tedy Kristus vnukne vám, otče, i římské církvi, jak takový nedostatek napravit. Ať si bratři uvědomí, že tohle je čirá pravda, a ať uváží, co podniknou pro Krista — zvlášť ti nejvzdělanější: čím vynikajícího jsou vzdělání, jehož si doma v jejich provinciích skoro necení, tím většího užitku a vážnosti by tam byli — totiž ti, kdo mají obzvlášť bystrý rozum. Ať tedy uváží, co je třeba udělat, aby jejich knižní moudrost, vydobytá tolikerou prací a tolika probdělými nocemi, nezůstala doma jakoby docela pohřbená, když by tam, totiž u nás, byla jako hořící lampa.

Dáno v tatarském ležení u Baškirie, léta Páně 1320.

¹¹Petr Lombardský, narozený kolem roku 1096 a zemřelý 21. nebo 22. srpna 1160 v Paříži, od července 1159 pařížský biskup. Jeho *Čtyři knihy sentencí* se staly základní teologickou učebnicí středověkých univerzit; čtvrtá z nich pojednává o svátostech, tedy i o křtu a jeho formě.

Příloha: Jak se poplach šířil dál

Hormayrova recenze Juliánova dopisu, pořízená z jiného rukopisu, připojuje na konec tuto dopisku. Vatikánský rukopis, z něhož překládáme hlavní text, ji nemá.

At' všichni věřící v Krista vědí, že tento spis poslal uherský král akvilejskému patriarchovi, patriarcha jej předal brixenskému biskupovi a tyrolskému hraběti, aby jej rozeslali všem věřícím v Krista a napomenuli je, at' se horlivě modlí k Bohu za církev.

Mimoto chceme, aby všichni, k nimž tento spis přijde, věděli, že doručitel je člověk poctivý a pravdomluvný.

Ediční poznámky

O Velkých Uhrách

Nadpis. Latinské *invento* se shoduje s *facto*, ne s *Ungarie Magne*; zpráva tedy říká, že Riccardus zjistil tu věc, nikoli že našel Velké Uhry. Ty našel Julián; Riccardus se tam nikdy nedostal.

Čtyři bratři, nebo dva? Text vypráví rozdělení druhé čtveřice dvakrát. Nejdřív se dva vracejí a dva pokračují, pak se ale titíž rozhodnou prodat dva ze svého středu, aby ostatní mohli dokončit cestu, a znovu se dělí na dva navrátilce a ostatní. Rozpor je v předloze a neodstraňujeme jej.

„nechtěli upustit od započaté cesty“. Předloha má *volentes*, tedy doslova „chtěli upustit“, což odporuje tomu, že titíž bratři vzápětí pokračují. Překládáme podle zjevně správného čtení *nolentes*.

Juliánův návrat. Text udává den — tři dny před svátkem svatého Jana Křtitele a druhý den po Vánocích — ale ne rok. Riccardova vlastní data vedou na rok 1236, část bádání klade návrat už ke konci roku 1235.

Dopis bratra Juliána

Kumánie. Vatikánský rukopis má na místě, kde Julián našel tlumočníka chánova listu, porušené čtení *Carmania*. Beda Dudík sám upozorňuje, že slovo je velmi vybledlé a těžko čitelné, že Hormayr má *per Cumaniam* a že by se dalo číst i *Carniuntam*. Ostatní rukopisy mají *Cumania*; překládáme tedy Kumánie.

Výkřik, který tu chybí. Nejcitovanější věta Juliánova dopisu — *Oy res miseranda et omnibus stupenda!*, tedy „Ó věc žalostná a pro všechny ohromující!“ — v rukopise, ze kterého překládáme, není. Má ji Hormayrova recenze a Dudík ji uvádí v poznámce jako variantu.

Šedesát hradů a tři vojska. Vatikánský rukopis má šedesát hradů ve Velkém Bulharsku a dělí tatarské vojsko na tři části; Hormayrova recenze má čtyřicet hradů a čtyři části. Držíme se čtení své předlohy.

„a tu nikdy nedobývali“. Předloha má *nunquam*, což odporuje kontextu, protože vojsko právě dorazilo k hranicím Rjazaně; jde nejspíš o zkomoleninu za *nunc iam*. Ponecháváme čtení předlohy.

Dopiska o šíření poplachu na konci Hormayrovy recenze, podle níž uherský král poslal spis akvilejskému patriarchovi, ten brixenskému biskupovi a tyrolskému hraběti s výzvou, aby jej rozeslali dál, je v této knize otištěna jako příloha.

List krále Bély IV.

List rok neuvádí, jen den. Novější bádání jej na základě vnitřních indicií klade na **11. listopadu 1247**. Proti tomu stojí, že Béla v listu mluví o sňatku svého prvorozeného s Kumánkou jako o uskutečněném, a ten se klade až do roku 1253. V literatuře se proto objevují data 1247, 1248, 1250, 1253 i 1254 a sám text chronologické vodítko nedává. Rozpor neodstraňujeme.

Fenicorum curiam. Edice čte „dvůr Fenických“, což nedává smysl; jako třetí z dvorů, u nichž Béla marně žádal o pomoc, se nabízí dvůr francouzský, tedy *Francorum*. V textu ponecháváme konjekturu, čtení edice uvádíme zde.

„pohany šlapeme po těch, kdo jsou církvi nevěrní“. Předloha má činný tvar *conculcamus*. Nabízí se i čtení trpné, *conculcamur*, tedy že víru v Bélově království pošlapávají pohané; držíme se čtení edice.

Bulhaři dvakrát. V prvním výčtu stojí Bulhaři na jihu, ve druhém na východě. Rozpor je v předloze.

Dopis Johancy Uherského

„a to tvrzení chtějí odvolat“. Předloha má *volunt*. Nabízelo by se číst *nolunt*, tedy že odvolat nechtějí, ale čtení předlohy dává dobrý smysl: Johanca po celý list hlásí nadějně zprávy o blízkém obrácení, stejně jako Riccardus o Velkém Bulharsku a o Mordvinech.

„celá saracénská učenost“. Předloha má porušené *peritis*. Nabízí se konjektura *perfidiam*, tedy „bezvěrectví“, což by dávalo lepší smysl a čemuž odpovídá i tvar *totam*; ponecháváme však čtení bližší předloze.

„jak pokřtění, tak nepokřtění“. Předloha má *nos*, zjevně za *non*.

Čtyři kněží, nebo dva? Siburský soudce žádá dva ze čtyř latinských kněží, ačkoli Johanca o kus výše píše, že v Baškirii zůstali jen dva — on a Vilém Angličan. Rozpor je v předloze.

Pokřtění, nebo ne? Tatarští soudci Baškirů jsou nejprve označeni za nepokřtěné, později je řeč o „našem křesťanském soudci Baškirů“. Rozpor je rovněž v předloze; vysvětlit jej lze tím, že mezitím víru s radostí přijali.